

SZEKFŰ GYULA ÉS A NÉP

A múlt nagy számadója, a történetíró a néppel sohasem kerülhet olyan közvetlen kapcsolatba, hogy az veszélyeztethetné tárgyilagosságát, ami azonban nem zárja ki a jóindulatú megértést alanyának sorsával szemben. A magyar történetírás nagyobb mulasztásai közé tartozik a magyar parasztság történetének tudományos feldolgozása. Többnyire elfogultan tárgyalják a parasztság múltját, egyéni érzelmek alapján rajzolták meg fejlődését és ismertették legfontosabb állomásait. Nehéz is a parasztságról elfogulatlanul írni, mert történelme megdöbbentően dokumentálja a legnagyobb magyar társadalmi osztály történelmi tragikumát, s a történetíró, bármennyire igyekszik is tárgyilagossá lenni, nem tud szabadulni a múlt kísértéseitől.

Szekfű Gyula tárgyilagossan vette számba a parasztság múltját s ennek ellenére mégis annyi megértés és melegség járja át sorait, amikor róla ír, hogy az ember érzi, hogy szereti a parasztságot. Ha a nép küzdelmeiben számíthat a történetíróra, akkor ez a tárgyilagossá, de megértő történelem-,

illetve társadalomszemlélet sokkal többet jelent a segítségnél, mint a pillanatnyi felbuzdulás, az indultól hevített lelkesedés, mely hamarosan elhamvad és üres tétlenség következik utána. Szekfü Gyula megérti és szereti a magyar parasztságot s ilyen érzéseinek hű tükre a Magyar Történetnek a parasztságról szóló néhány nagyon szép fejezete.

A parasztság a múlt század eleje óta központi helyet foglal el a magyar életben. A jobbágyfelszabadítást megelőző évtizedekben írók és politikusok vitatkoztak sorsáról és jövőjéről, majd amikor 1848-ban felszabadult és e kérdés megoldottnak látszott, maga a parasztság gondoskodott arról, hogy ne feledkezzenek meg róla. A jobbágyfelszabadítást követő évtizedekben alakul ki a paraszttársadalom mai képe, akkor jelentkeznek azok a nagy feszültségek, melyek még ma is izgalomban tartják a falvak lakóit. A magyar paraszttársadalom strukturális felépítése erősen proletár-jellegű, s az alsóbb rétegek öntudatos megmozdulásai a múlt század 70-es-80-as éveiben már jelezték, hogy valami nincs rendben, s politikai, gazdasági és társadalmi életünk átrétegződése nélkül a falvakban végleges nyugalom nem várható. Az agrárszocializmustól a kivándorláson és a városba özönlésen keresztül csak egy emberöltő választ el az úgynevezett falukutatótól. Az utolsó évszázad tehát mindig hallott a parasztságról s akarva-akaratlanul tudomást kellett vennie, hogy van parasztság.

Minden időben másként látták a parasztságot s másként gondolkodtak róla: de különösen döntő volt sorsára az utolsó száz év irodalmának sajátos

paraszt-szemlélete. A legállandóbb vonás itt az idill, a romantika. A parasztidill és a parasztrómantika néha reálisabban jelentkezett, máskor meg mindent elborított, elárasztott és a magyar társadalom jólesően lubickolt abban a tudatban, hogy derék, hűséges, becsületes, megbízható, kitartó, szorgalmas, erős, erényes, bátor, megelégedett, boldog stb. parasztságunk van. Petőfi, Arany népies-nemzeti iránya őszinte lelkesedéssel és talán határozott politikai szándékkal vonultatta fel a közönség elé a parasztságot; epigonjaik azonban az idill és a romantika elbájoló tendenciájával szerepeltették versben, regényben és színdarabban s kialakult a magyar közvéleményben a faluról és a parasztságról az a kép, amelyet a népszínművek még ma is őriznek s amely hamis illúziókba ringatta a magyar társadalmat. Bögatyás, piros pruszlikos, heje-hujás, árvalányhajas, jókedvű, pompás parasztok mozognak a színpadon: táncolnak, dalolnak, keveset dolgoznak, harangszókor leveszik a kalapjukat, keresztet vetnek s jó étvágygal fogyasztják el a bőséges ebédet, amit az ugyancsak szépen kiöltözködött menyecske hoz a faluból. Ez a retusált kép maradt meg a közvéleményben a parasztságról a világháború kitöréséig, sőt egészen napjainkig, mert hiszen a népszínművek helyett ma a filmek kápráztatják el a közönséget s azokban is a parasztságnak ez a hamis illúziója érvényesül. . .

A sajátos magyar társadalomszemlélet természetesnek vette, hogy van parasztság. Nem látta meg, hogy a parasztság torz társadalmi képlet, nem terjedt odáig az érdeklődése, hogy a kép mögé is

nézzen és valamivel többet is megtudjon róla. Elfogadták, hogy van parasztság s azt hitték, hogy ez a maga érintetlen állapotában tekinthető csak a magyar társadalom legfontosabb alkatelemének, mert el sem tudták képzelni a magyar életet parasztság nélkül. Természetes állapotnak tekintették s magától értetődőnek tartották, hogy vannak urak, vannak polgárok, vannak munkások és azután vannak parasztok; s ebben a megváltozhatatlan társadalomban a parasztságnak olyannak kell lennie, mint amilyen jókedvűnek, dalolónak, boldognak ő látta.

Pedig a hamis kép mögött már lejátszódott az a nagy tragédia, melyet az agrárszocializmus elbukása, a kivándorlás és a városbaözlés jelentett s amely kétségbevonhatatlanul dokumentálta a paraszt- és a polgári életforma nagy feszültségeit, szinte demonstrálta, hogy a parasztság anakronizmus és fenntartása nemcsak hogy nem nemzeti érdek, hanem egyenesen káros a magyar jövőre nézve. A parasztság különböző területeken és formákban megnyilvánuló menekülése — kivándorlás, városbaözlés, egyke, szekták, stb. — a jobbakban megmozgatták a lelkiismeretet, úgy hogy revideálták társadalomszemléletüket, megvizsgálták a parasztság helyzetét, strukturális felépítését, bajait, problémáit, reálisabban szemlélték a falvak életét, hatott rájuk Szabó Dezső és Móricz Zsigmond, őszintén, érdektelenül lelkesedtek a népért, de még ők sem látták meg, hogy ez a különleges társadalom \ csak rezervátum, — bármennyire érdekessé, színessé és vegetatívabbá teszi is életünket — melynek

a külföldiek csodájára járnak, de amelynek fenntartása nem lehet a nemzet érdeke.

Szekfü Gyula az első, aki a magyar paraszttársadalom különleges fejlődésére figyelmeztet s történetírásában tudatosan emeli ki azokat a tényezőket, melyek lehetetlenné tették a magyar földművelőtársadalom egészséges, korszerű fejlődését, megakadályozták, hogy lépést tartson a nyugati paraszttal, hogy ténylegesen felszabaduljon, s amelyeknek köszönheti, hogy parasztság maradt. Az újkori nagybirtokban, a török háborúkban és a vármegye különleges szerepében látja Szekfü azokat a konzerváló erőket, melyek a feudális társadalom keretében megőrizték a magyar parasztságot a maga természeti állapotában.

Az európai parasztság útjai a XVI. században váltak el. Addig többé-kevésbé megegyező vonást mutat az európai parasztság története, ugyanaz a hely jutott számára minden európai társadalomban: legalul, szolgai szinten tengődött. A nyugati paraszttal a városiasodás hatására lassan polgárosodtak s idővel az összes szabadságjogok részeseivé lettek. Nyugaton nem alakult ki a nagybirtoknak az a formája, mely Kelet-Európát annyira jellemzi. A nyugati paraszttal bérleti viszonyba kerültek földesuraikkal, megváltották tartozásaikat, nem nehezedett rájuk állandó nyomás és ellenőrzés, nem láncolta őket a földhöz a szabad költözködés hiánya s nem kellett a feudalizmus hierarchiájában megszállott személyi szolgáltatásokat teljesíteniük. Kelet-Európában a XVI. században a nyomáskényszerhez alkalmazkodó földközösségből a földesúr kihalási-

totta saját gazdaságát, allodiumát s azt majorsági üzemmé fejlesztette. A folytonos háborúk nagyon jó piacot jelentettek a mezőgazdaságnak. Hatalmas hadseregek mozogtak e tájon s azok élelmezése a nagybirtokra háramlott. A marha, a búza és a bor a legkeresettebb tömegélelmezési cikk volt, s a jó értékesítési lehetőség nyereszkesedési hajlamokat ébresztett a földesurakban. A magánszektoron hosszú cselédházak, istállók, nagy csűrök és magtárak épültek, a határban béresszolgák robotoló jobbágyokkal és zsellérekkel együtt dolgoztak: a földesúr szinte ingyen jutott a terményekhez s azokat jó pénzért értékesítette. A nagybirtoknak ez a formája már ismerős előttünk: a XVI. és XVII. század földesurai az ingyenes munkaerőt szolgáltató jobbágyok — Werbőczytól kezdeményezett — röghöz kötöttségét mindennél fontosabbnak tartották s a szabad költözködés jogától megfosztott jobbágy tartozéka lett a nagybirtoknak, a feudális Magyarországnak.

A nagybirtok szerepét Szekfű Gyula a török veszedelemmel magyarázza. Szerinte történelmünkben a hasadást a törökség másfél százados uralma jelenti. A magyarság akkor már Európa szerves része volt s nem egyezkedhetett az ázsiai rabszolgáltató, imperialista nagyhatalommal. Élet-halál harcot vívott s joggal nevezhette magát Európa védőbástyájának. Ez a szerepe azzal a káros következménnyel járt, hogy az ország legjobban termő és legsűrűbben lakott területei teljesen elpusztultak. A Győr-Buda-Debrecen vonaltól délre a Dunántúl és az Alföld jó néhány évszázaddal visszaesett, a

föld elvadult, hatalmas gaz borította, másutt sivataggyá vált s a rajta élő nép olyan sokat szenvedett, amennyit talán Európának egyetlen más népe sem. Az imperialista török rabszolgának hajtotta el a magyar lakosságot, vagy pedig olyan súlyos adókkal terhelte, melyeket alig tudott megfizetni. A török imperializmus a legerkölcstelenebb alapokon nyugodott: a harcosok részesedtek a megszállott területekből, kisebb vagy nagyobb birtokokat kaptak, de nem voltak biztosak abban, hogy meddig élvezhetik azok jövedelmét, tehát a végsőkig zsarolták, fosztogatták a népet. A törökségnek szolgáló tatár segédcsoportok pedig időnként a teljesen kifosztott lakosságot brutálisan végigrabolták s ha ellenállásra találtak, vagy a kedvük úgy hozta, halomra gyilkolták. A török impérium emlékét őrzi az Alföld jellegének megváltozása, a ritka település s az a nagy különbség, mely a magyarországi és a nyugati parasztok között fennáll. Nyugaton akkorra már a parasztok beleilleszkedtek a társadalomba, úgy helyezkedtek el benne, mint annak legfontosabb eleme. Ugyanakkor az Alföld vadvizek elöntötte, zombékos téréin szilaj pásztorok legeltettek félig vad csordákat s úgy éltek, mintha Európától felmérhetetlen távolságra vetette volna őket a sors.

A nagybirtok és a törökség mellett a paraszttársadalom végzetes formálásában szerepet kapott a vármegye is. A központi hatalom és az oligarchia vetélkedése sajátosan jellemzi a feudális társadalmak helyzetét: Magyarországon a központi hatalom kialakulására később került sor.

„A magyar állam legfőbb feladata — írja Szeckfü

— a XVI. és XVII. században a török elleni védelem volt, ehhez képest a magyar jobbágy teherföllettét is nyugati szomszédaival összehasonlítva a török hódítás okozta. Amikor az osztrák tartományokban a jobbágy egész évben mindössze 3-6-12 napnyi robotot végzett földesurának s ezen kívül másnak nem, akkor a magyar jobbágy a földesúri roboton kívül legalább 12 napot szolgál a török elleni végvárak fenntartására, kiépítésére, reparálására. Belső viszonyaink különben is kedvezőtlenül alakultak: XVI. századbeli uralkodóink, I. Ferdinánd, még Rudolf is megpróbálták az 1514-i szigorú jobbágytörvény enyhítését, a következő század első fele azonban a királyi hatalom végleges elgyengülését hozta magával: az új nemesi alkotmány II. Mátyás, II. Ferdinánd és III. Ferdinánd korában fejlődik ki s hozzájárul ahhoz, hogy a magyar jobbágy ne részesedhessék azon felülről jövő védelemben, mely Közép-Európa szolgáló néposztályait támogatta ekkor a földesurakkal szemben. A magyar fejlődés itt válik el nyugati szomszédaitól: az az esztendő (1608), mely Bocskay felkelésének közjogi gyümölcset, a bécsi béke szövegét felveszi a magyar törvénykönyvbe, a jobbágyság sorsának intézését kiveszi az állam, a király, a főpapság és főrendek kezéből s átengedi a vármegyéknek, melyek nem egyebek, mint a földesurak egyeteme, mégpedig ekkor már elsősorban a kisebb földesuraké, akiknek keze mindig súlyosabb, mint a nagyuraké. Ehhez képest a jobbágy a XVII. században teljesen ki van szolgáltatva a földesúri társadalomnak: szabad költözködése szinte teljesen megszűnt, szolgáltatásait

pedig, melyekkel urának és a vármegyének tartozik, éppen ezek: földesura és a földesurak egyeteme határozza meg. Míg a középkorban a jobbágy helyzetének rendezése nem mehetett végbe az egész politikai-közjogi apparátus, azaz a király és az összes rendek akarata nélkül, hiszen még a Dózsa György lázadását tragikusan befejező 1514-i jobbágytörvény is országgyűlésen jött létre, a közjogi faktorok beleegyezésével, addig most, a XVI. században még csak tényleg, a XVII. században legalisan is, a nemesség, a földesurak egyeteme egyedül intézte a dolgokat saját belátása és akarata s természetesen érdeke szerint. Az állam annyira tehetetlen volt a vármegyék immár megnövekedett hatalmával szemben, hogy a jobbágyoknak az állam érdekében teljesítendő szolgálatait (a várvédelem fenntartásában, az átvonuló katonaság eltartásában) is rábízta kezelés végett a vármegyékre. Azt pedig, hogy mit és mennyit fizessen és szolgáljon a jobbágy földesurának és a vármegye mint intézmény fenntartására, ezt kizárólag, végső érvennyel a földesúr és a vármegye határozta meg. Innen érthető, hogyan nőtt meg a robotnapok száma, melyet az 1514-i törvény, a középkorhoz képest igen súlyosan, évenként 52-ben állapított meg, a XVII. században legalább is 104-re, de igen sokszor 150-160 napra is. Ez ellen a jobbágnak, mióta az állam lemondott sorsa intézéséről, sem panasz, sem jogorvoslat nem állott rendelkezésére egészen Mária Teréziáig, aki először próbálta meg az abszolutizmusnak nyugaton már szinte kétszázados jobbágyvédő hagyományait a magyar jobbágy érdekében is érvényesí-

teni”. Parasztság maradt a földművestársadalom a nyugatiétól eltérő fejlődés következtében nemcsak Magyarországon, hanem körülöttünk is, általában az Elbától keletre eső területeken. A paraszti állapot ismérvei majdnem azonosak e történelmi tájon, de azoknak meghatározása kimerült a társadalmi és gazdasági jellemzésben, esetleg még a politikai jogtalanság emlegetésében, de okait, múltját, történelmi hátterét a korszerű tudományossággal nagy munkájában és kisebb tanulmányaiban egyedül Szekfű Gyula rajzolta meg. Munkássága azonban nem merült ki abban, hogy tudományosan megfogalmazta a parasztság okait és lényegét, hanem tárgyilagosságának megőrzésével, illetve a tudományos és a gyakorlati munka szigorú elhatárolásával a rendelkezésre álló eszközökkel változtatni is akart a helyzeten, segíteni is szeretett volna a parasztságon. Amikor a magyar ifjúság egy része a parasztroman-tika bővületének hatása alatt a paraszti állapot konzerválásával akarta egy Dunavölgyi államszövetség alapjait megvetni, ő tiltakozott e történelmi öngyilkosság ellen, mert világosan látta, hogy a magyar parasztság, s nyugodtan mondható, az egész kelet-középeurópai parasztság számára csak úgy van jövő, ha ki tud emelkedni elavult kereteiből, ha ki tud lépni csődbe jutott életformájából. Szekfű abba a nagy történelmi perspektívába állította e kérdést, melyet fentebb vázlatosan megadtunk, s jól tudja, hogy a magyar parasztságot nem szabad visszafelé fordítani: a magyar parasztság csak előre mehet azon az úton, mely a tényleges felszabaduláshoz, a polgárosodáshoz, új életformájához vezet. Éppen

ezért örömmel üdvözölte a falukutatást is s helyt adott a Magyar Szemlében mindazoknak a fiatal íróknak, akik hozzá vitték a faluval, a parasztsággal foglalkozó tanulmányaikat. Szekfű Gyula tette lehetővé, hogy a Magyar Szemlében hosszú éveken át mind a mai napig a magyar parasztság sorsát érintő összes kérdések megtárgyaltassanak. Elég csak arra utalnunk, hogy a Magyar Szemlében láttak napvilágot Kerék Mihály, Szabó Zoltán és e sorok írójának írásai, melyek nem elégedtek meg az agrárhelyzet felszínes vázolásával, hanem nagyon mélyre lenyúltak s igen sokszor megdöbbentő eredményeket tártak a művelt közönség elé. Szekfű vállalta ezeket a szempontokat, és aki végiglapozza a Magyar Szemlének az ő szerkesztésében megjelent köteteit, elismeréssel kell megállapítania, hogy azokból a maga valójában, reálisan rajzolódik elő a magyar parasztság.

A reális társadalomszemlélet kialakításában így vállalt nagy és jelentős szerepet Szekfű Gyula. Igyekezett a zűrzavart sok lényeges kérdésben eloszlatni, s mindig vigyázott arra, hogy szubjektív lírai tekintetek, elemek ne befolyásolhassák azoknak a véleményét, akik már kivonták magukat a parasztromantika bűvöletéből és akikre nem hat az idill semilyen formában.

S ha lesz jövője, boldogabb jövője a magyar parasztságnak, — és reméljük, hogy lesz — akkor Szekfű Gyula nevét sem fogja elfelejteni, mint aki nagyban segített ahhoz, hogy a parasztság sorsa megváltozzék és a további fejlődése egészségesebb, emberibb legyen.

Kovács Imre